

XI.

Az erdélyi iskolarendezési első szövegezésű császári rendelet 1850-ben.
(Kivonat az unitáriusokat illetőleg).

IV. Abschnitt.

Von den Confessionellen unitarischen Unterrichtsanstalten.

§. 37. Die paragraphe 18. 19. 26. 27. und 30. gelten auch für das confessionelle Unterrichtswesen der Unitarier.

§. 38. Das Collegium zu Klausenburg wird als öffentliches Obergymnasium anerkannt, der bisherige juridische Kurs wird aufgehoben, der theologische Kurs bleibt als eigene Anstalt zur Bildung unitarischer Seelsorger. Der philosophische Kurs wird mit dem Obergymnasium verschmolzen.

§. 39. Das Gymnasium in Keresztur wird als öffentliches Untergymnasium anerkannt, und die Regierung widmet demselben aus dem Staatsschatze die Hälfte der, zur Dotirung eines Staatsgymnasiums praeliminirten Summe, unter der Bedingung, drey d. i. die Hälfte der Gymnasiallehrer an diesen Gymnasium, selbst zu ernennen. Jedoch muss dieses, so wie das Collegium in Klausenburg binnen drei Jahren den Bedingungen des §. 3. nachkommen.

§. 40. Das Gymnasium in Thorda, dann die Grammaticalschulen (Partikeln) in Thoroczkó und Vargyas, diese letzteren, insofern sie auch Unterricht in den Gegenständen des Untergymnasiums geben, werden so lange als blosser Privatlehranstalten angesehen, als sie nicht die wesentlichen Eigenschaften eines Untergymnasiums ausweisen.

§. 41. Der Volksschule in Thoroczkó wird ein deutscher Sprachlehrer beigegeben, den der Staatsschatz bezahlt, und die Landesschulbehörde über Vorschlag des unitarischen Oberconsistoriums ernennt.

Fenn a 37. §-ban hivatolt §-ok.

§. 18. Dem Oberconsistorium stehet die Oberleitung der Volksschulen zu.

§. 19. Die bisherige Einrichtung des Volksschulwesens bleibt in Wirksamkeit, insolange hierüber nicht im Verfassungsmässigen Wege andere gesetzliche Bestimmungen erfolgen.

§. 20. Die gegenwärtigen öffentlichen Volksschulen werden auch in Zukunft von der Regierung als solche angesehen und behandelt.

§. 27. Das Oberconsistorium behält die Oberleitung der Gymnasien und übt sie in der, durch seine Verfassung und besondere Stiftungen festgesetzte Weise aus.

Die Aufsicht der Regierung wird zunächst durch die Landes Schulbehörde ausgeübt.

§. 30. Die in Klausenburg mit dem Kollegium in Verbindung stehende Anstalt zur practischen Ausbildung der Schullehrerkandidaten bleibt, und in der Regel soll niemand als Schullehrer angestellt werden, der nicht von dieser Anstalt das Wahlfähigkeitszeugniss erlungt hat.

Nb. Ezen §. ezen szón: „bleibt“ hátul levő része ironynyal keresztül van vonva.

A 39. §-ban hivatott 3. §. ez:

§. 3. Auch Anstalten, welche nicht Staatsanstalten sind, sondern von Einzelpersonen oder Körperschaften durch Beiträge oder Stiftungen errichtet oder erhalten werden, werden als öffentliche Unterrichtsanstalten anerkannt, wenn Sie in allen wesentlichen Punkten ebenso eingerichtet sind, wie die gleichnamigen Staatsanstalten, und durch die Leistungen volles Vertrauen verdienen ¹⁾).

* * *

Ez adatot azért közlöm eredetiében, hogy a teljes hitelesség el nem tagadható s megczáfoltatlan erejével tanusítsa nemzetünk jövőnd életében az 1849-ki legyőzetésünk után 1861-ig életben volt absolut kormányzásnak a magyar nemzet s közte az unitáriusok elnémetesítésére irányult szándékát és politikáját, és hogy ez minket alkotmányunkhoz s abban biztosítva levő nemzeti jogainkhoz való hű és tántorithatatlan ragaszkodásra buzdítson. E 11 év alatt közhivatalba mást föl nem vettek s régi állásában meg nem hagytak, mint a ki a politikának eszközévé adta magát s németül tudott. Ez volt a germanizáció egyik fő emeltyüje a jelenben és közel jövőben. A jövő előkészítőjéül az iskolák és nevelőintézetek jelöltettek ki, ezeket vette a kormány különös gondja alá s tette országrendezési reformja egyik főtárgyává. Mennyire fontos és siető volt az, kiténik abból, hogy azon szervezés, melyet az erdélyi kormány ideiglenesen életbe léptetett, 1850. ápril. 19-én köröztetett ²⁾ és ez annál, melyből én az elől álló kivonatot közlöm, később költ,

¹⁾ Az eredetiről véve, melynek neve: Kaiserliche Verordnung von . . . 1850. womit das Unterrichtswesen für das Kronland Siebenbürgen geregelt wird.

E fölibe ironnal ez volt irva név nélkül: Früherer Entwurf des Ministeriums, von welchem es jetzt das Abkommen erhält. A külső rubrikán pedig ez: Von diesem Exemplare ist (nachdem eine Unarbeitung stattgefunden hat) kein Gebrauch zu machen, und wäre dasselbe nur in dem Falle aufzubewahren, als Seine Majestät es zum Behufe der Vergleichung befehlen sollte. Thun.

²⁾ Látható 3306. 1850. cs. kir. helytartós. Sz. a.

miután annak életbeléptetése még nem látszott időszerűnek. Az erdélyi helytartósági rendelet a cs. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak 1850. febr. 22-én költ rendeletén alapul, mely az erdélyi helytartóságnak 1849. okt. 20-án e tárgyban tett két elnöki fölterjesztésére hivatkozik; ez azt mutatja, hogy Magyarország legyőzetése még alig volt teljesen bevégezve, s már nemzetiségéből kiforgatására, iskoláinak és nevelésügyének német mintára átalakítása által legyőzői a tervvel készen voltak.

S mi volt a két terv között a különbség? Ránk unitáriusokra nézve az elsőben a következők voltak határozva. A népiskolákat a főtanács vezeti (18. §.), azok szervezete további törvényes rendelkezésig az eddigi marad (19. §.), az eddigi népiskolákat a kormány mint olyanokat jövőben is elismeri (20. §.), a főtanácsnak a gymnasiumok feletti főintézkedési joga megmarad, mely azt az egyházi alkotmány és alapítványok szellemében, mint szintén a kormány is főfelügyeleti jogát a felállítandó iskolai hatóság által gyakorolja (27. §.), a kolozsvári főtanoda a népiskolatanító-jelöltek képezdével kapcsolatban megmarad, s szabály szerint iskolatanítónvá senki nem nevezhető ki, a ki ez intézettől képesítési bizonyítványt nem bir... Ezek oly általános elvekért voltak megállapítva, melyek — a mint a fennebb közlött kivonat 37. §-a szól — az unitáriusokra is alkalmazandók. A 30. §. azt mondja, hogy a kolozsvári unitárius főtanoda, mint nyilvános főgymnasium, elismertetik, az ott eddig fennállott jogi tanfolyam ellenben megszűnik, a theologiai tanfolyam a főgymnasiummal egyesítettik. A 39. §. szerint a székely-keresztúri gymnasium szintén nyilvános algymnasiumnak ismertetik el s a kormány számára az államkincstárból az államgymnasiumok dotációjára előírandó fenntartási költség felét maga fogja adni, oly feltétellel, hogy a hat tanárral szervezendő gymnasialis tanerő felét, tehát három tanárt maga nevezzen ki ezen gymnasiumhoz; de mindez, mind a kolozsvári főtanoda három év alatt tartozik a 3. §-ban levő föltételeknek eleget tenni; melyek a következők: „A nem állami tanintézetek is, melyeket egyesek vagy testületek évi járulék vagy alapítványok által állítottak és tartottak fenn, nyilvánosaknak elismertetnek úgy, ha azok minden lényeges tanügyi pontokban épen úgy vannak szervezve, mint az állami hasonló nevű intézetek, és ha sikereiknél fogva teljes bizalomra méltók.“ A 40. §. ez intézkedést foglalja magában: A thordai gymnasium, továbbá a thoroczkói és vargyasi partikulák, utóbbiak a menyiben bennök algymnasiumi tantárgyak is taníttatnak, mind addig magánintézetek-

nek tekintetnek, míg kimutatják, hogy egy algymnasium lényeges kellékeit birják. A 41. §. intentiója szerint a thorczkói népiskola mellé német nyelv tanító neveztetik ki, a kit az államkincstár fizet s a kit az országos kormány az unitárius főtanács kijelölése alapján nevez ki.

Ez a sors volt szánva a mi tan- és nevelőintézeteinknek a fenn közölt cultusminiszteri első tervjavaslatban, s melyről a miniszter azt írta a fogalomív aljára: „E tervtől a miniszterium elállott, ez nem használandó.“

S mik voltak alapelvei a másodiknak, a mi életbe lépett? Az elől említett 3306. 1850. sz. a. megküldetett a főtanácsnak 50 példány az erdélyi iskolaügyet illető német nyelven szerkesztett szervezeti alapszabályokból kiosztás végett, öt példány az ugynevezett gymnasiumi és reáltanodai szervezetből (Entwurf) egyelőre azért, hogy lássa az ország, mi történik máshol e téren, hogy a verseny ösztöne fölbresztessék s azoknak itteni hasznavehetősége iránt eszmecsere támadjon. A miniszteri rendelet kilátásba helyezi egy iskolai tanácsos leküldését s egy kormányi felügyelő iskola-tanács szervezését. A szervezeti alapszabályok vagy elvek főbb pontjai ezek: Az állam felügyeletet gyakorol az oktatás és nevelés ügyeiben. Az oktatási és nevelési intézetek nyilvánosak és magánosak; amazokat az állam tartja fenn, de állíthatnak ilyeket egyházak, községek és társaságok, sőt magánosak is; de ezeknek az államiakkal teljesen egy jellegűeknek kell lenni s birni azon föltételekkel, melyeket az állam a jó nevelés és czélszerű oktatás kezességeinek tart; az állam e föltétel alatt ezeknek bizonyítványait is érvényeseknek ismeri el azon esetekben, midőn az ott tanult ifjak állami tanintézetekbe és államszolgálatba lépnek, vagy oly javalmakhoz kívánnak jutni, a mik egy meghatározott fokú iskolai képzettséget kívánnak. Magán iskolai ifjak kívánhatják államiakban megvizsgáltatásukat s onnan bizonyítványok adását. Magán iskolák fennállhatnak az államiaktól függetlenül, tökéletesedésüket amazoktól, mint mintaintézetektől, lehet és kell várni. Ily iskolák megengedése nem teszi azoknak egyszersmind helyeslését is; sőt az államnak joga van erkölcsi vagy politikai indokokból be is zárni a rendeltetésének meg nem felelő iskolát. E cél és jog indokából a kormány kérhet a magán iskolák belszervezetéről s tanítási és nevelési viszonyairól tetszés szerinti adatokat. A közoktatási intézetek, elemi vagy népiskolák, középiskolák vagy gymnasiumok és reáltanodák és magasb tanintézetek, u. m.: akadémiák, facultá-

sok sat. A népiskolák vezetése csak a vallásiakban illeti kizárólag e felekezeteket, egyebekben a főfelügyelet az államé. A gymnasiumok és reáltanodák e nevet csak akkor viselhetik, ha az államiakhoz a lényegesen egészen hasonlóul vannak szervezve. A hitoktatás felekezeti elválasztása más tárgyaktól csak a gymnasiumokban szükséges, a reáltanodákban nem annyira. A tanulóknak más felekezeti vagy nemzetiségű iskolába járását az állam meg nem akadályozhatja. Vegyes nemzetiségű iskolákban oktatási nyelv egy is lehet; az egy nemzetiségűekben az anyai a tan-nyelv. Középiskolákban az országban használt bármelyik nyelv lehet oktatási nyelv. Tudorságra senki nem bocsáttathatik, ha nem nyilvános iskolában végzett. A teljes jogi tanfolyam négy éves, mellé philosophiai facultás szervezendő, s hol csak két éves tanfolyam van, ott az ifjakkal valamely állami facultásnál még két évet kell tanulnia. Theologiai facultások szervezése az illető püspökökkel és consistoriumokkal egyetértés útján történik.

Első tekintetre látható, hogy itt a kormány kiinduláspontja egészen más, mint az első tervezetben: nem oly radicalis, nem annyira rohamos, nem oly kiméretlen. Itt a multtal egészen nem kívánt szakítani, a létező intézetekre támadását nem egyenesen intézte, hanem mellékes uton kívánta megkerülni, úgy szólva lassan ásni alá léteket. Az első programmal az egész országot felingerelte volna maga ellen, azt tehát jókor elejtette. Ez utolsóval is idővel célját érni remélte, rendelet útján s iskolai tanácsosai által csendesesen foglalva mind több-több tért s szorítva szűkebb és szűkebb körre a nem állami tanintézetek hatáskörét. E politikai tactika-változásnak köszönhetjük mi unitáriusok azt, hogy valamennyi iskolánk autonomikus állapotában maradt meg azon két lényeges újítással, hogy a kormány a tantárgyakra és tanrendszerre tetemes befolyást nyert és hogy iskoláink az iskolatanácsosok ellenőrzése alá rendeltettek. Azonban egyenesen a félretett első programnak tulajdonítható — melynek hire ugy látszik, az irodák-ból a közönség közé kihatott — hogy mi 1854—56 a legnagyobb erőfeszítéssel oly áldozatot hoztunk oktatás- és nevelésügyünknek, hogy intézeteink közül nyilvánossági jogát egy sem veszítette el, s megerősödve tanerőkben, tökéletesedve tanrendszer tekintetében értük meg alkotmányunknak új életre ébredését.